

Kirsten Munk som frue paa Boller og fange paa Stjernholm 1630—35.

Av Hans H. Fussing.

I.

Fruen.

Kirsten Munk var som hustru og mor lidet tiltalende. Ganske vist kender vi hende i den første egenkab bedst fra Christian IV's fremstilling efter bruddet mellem dem, men selvom han aldrig beviste eller gjorde noget alvorligt forsøg paa at bevise, at hans kraftige beskyldninger mod hende for utroskab og forsøg paa at myrde ham var rigtige, saa synes de i alt væsentligt velbegrundede. Muligvis har han for at skaane deres fælles børn og undgaa en alt for aabenlys skandale ikke villet føre nogen virkelig proces mod hende. Kongen beskyldte hende ogsaa for at have ladet deres børn gaa for lud og koldt vand, og det billede av hende som mor, som Birket Smith giver i sin bog om Leonora Christina¹⁾, eller det, der fremgaar af Svend Aakjærs redegørelse for korrespondancen mellem hende og hendes børn, er i sandhed ikke opbyggeligt²⁾.

¹⁾ S. Birket Smith: Leonora Christina Grevinde Ulfeldts Historie. I. Om den her beskrevne periode især s. 41 ff.

²⁾ En række kroniker i »Dagens Nyheder« 1928—30. — Om Kirsten Munk se iøvrigt Chr. IV.s egenhændige Breve bd. 2 og 3 og henvisninger i Biografisk Lexikon.

Christian IV siger et sted om hende, at hun for med »uøll stafferede løiin«¹⁾, og han maatte jo kende hende, men i denne sag har han næppet været ganske upar-tisk. Da Kirsten Munk gennem sine svigersønner fik nogen politisk indflydelse, maa yderligere bidrag til bedømmelse av hendes karakter være av ikke helt ringe interesse, og en strid, som hun gennem en aar-række havde med en bonde paa et av sine jyske god-ser, kaster lys over hendes karakter fra en helt anden kant end den, hvorfra de hidtil benyttede kilder stam-mer. Det maa imidlertid hellere siges strax, at noget absolut bevis for, hvem der havde ret i striden, kan de i det følgende benyttede akter ikke give. Bonden har aabenbart ikke hørt til de allerbedste børn, men i hvilket omfang han end har haft ret, saa findes der i hele den lange række av rettertings- og landstings-dombøger ingen sag, der blot minder om denne. I det hele er der næppe mere end en halv snes sager om herremænd, der har begaaet grove overgreb mod de-res bønder, og kun i et par tilfælde er der tale om beskyldninger, der kan maale sig med dem, der her blev rettet mod Kirsten Munk. Denne sag maa nu tale for sig selv.

Det endelige brud mellem kongen og fru Kirsten skete først i 1630, og 16. januar drog hun fra Frede-riksborg til sin mor fru Ellen Marsvin paa Fyn²⁾. Hun blev køligt modtaget og rejste derfor rundt til sine venner og beklagede sig over kongen. Det blev nu Christian IV lidt for morsomt, og han gav fru El-len ordre til at overlade datteren Rosenvold og Boller³⁾. Hun gjorde det meget uvilligt og ryddede

1) Egenhændigt brev til Jørgen Urne 19. juni 1632.

2) Danske Magazin V. I. 127.

3) Chr. IV's egenhændige breve. 13. marts 1630.

gaardene for baade løsøre og lettere bygninger, saa da Kirsten Munk 13. april kom til Boller, blev hun saa krænket over gaardens tilstand, at hun strax skrev til Aarhusbispens *Morten Madsen*, som hun synes at have haft venskabelig forbindelse med, og bad ham komme og se paa gaarden, men hvad der kom ud af det, er os ubekendt¹⁾.

I de følgende aar fik fru Kirsten kun undtagelsesvis lov at forlade Boller for at besøge sine venner paa egnen.

Det vil føre for vidt her at komme ind paa, hvorledes forholdet mellem kongen og fru Kirsten efterhaanden udviklede sig, men man har et interessant vidnesbyrd om, at kongen ikke nærrede alt for stor tillid til sin hustrus evne og gode vilje som godsejer, for 30. juli 1630 skrev han fra Frederiksborg til hendes morbroder *Otte Marsvin*, paa den tid lensmand paa Dronningborg, at da fru Kirsten nu skulde besidde Boller og Rosenvold med underliggende gods, skulde han nøje paase, at godsernes bønder ikke blev besværede med nye paalæg eller forurettedes paa andre maader. Som det skal ses, var kongens mistanke kun alt for vel begrundet²⁾.

Allerede inden dette brev var udstedt, var imidlertid den begivenhedsrække, der her skal skildres, begyndt. Under sit ophold paa Fyn havde Kirsten Munk blandt andre i Odense besøgt den for sin triste skæbne saa bekendte *Rigborg Brockenhuus* i hendes gaard i Odense³⁾, og ud paa sommeren gjorde hun nu genvisit paa Boller og kom her til at overvære et gan-

1) O. Bang: Saml. af adskillige nyttige Materier. III.

2) Kanc. Brevb.

3) Hist. Tidsskr. 4. R. IV. s. 511.

ske ejendommeligt frieri¹⁾). En av fru Kirstens piger Mette Olufsdatter mødte d. 11. juni paa den bro, som gik i urtehaven paa Boller, en bonde fra Ullerslev, Frantz Mortensen. Han havde en gaard i fæste under Boller og mente selv, at han havde nok til at forsørge en familie, skønt han havde lidt stort avbræk under det nylig afsluttede fjendtlige indfald — Kejserkrigen. Hans gaard, der efter landgildens form at dømme tidligere har været en selvejergaard, var meget stor, nemlig paa en 14—15 td. hartkorn. Det kan ikke ses, hvornaar Boller gods har tilforhandlet sig ejendomsretten til gaarden, men da Ellen Marsvin 10. april 1624 fik laasebrev paa sine jyske godser, hørte denne gaard med, og Frantz Mortensen var da fæster. Han spurgte pigen, om hun vilde gifte sig med ham, idet han lovede, at han skulde »vel forsørge og fortro hender, som en dannemand burde at gøre, havde og vel det, han kunde føde hende med«. Pigen svarede, at hun vidste ikke Hendes Naades vilje, men h e n d e s bifald til forbindelsen fik de strax, og samme dag fejredes trolovelsen i flere godtfolks nærværelse. Præsten, hr. O l u f K n u d s e n til Tyrsted og Ut, der foretog trolovelsen, vidnede senere, at han, som skik og brug krævede det, inden trolovelsen havde spurgt dem, om de havde beraadet sig med gud, deres eget hjærte, slægt og venner, og da de svarede ja og gav hinanden haanden derpaa, fik de fæstengaver.

¹⁾ Selve retssagen findes i Viborg landstings dombog 1633 B f. 208 ff. Præsternes forhold er behandlet i Kirkehist. Saml. 3. R. III. s. 327 av H. F. Rørdam, der dog hverken har kendt denne landstingssag eller alle kongebrevene. Disse sidste findes i Kanc. Brevb. — se registret under præsternes og bispens navne. Bispens originale breve findes i Danske Kancelli. Indk. Breve 12. og 17. Januar 1634. — Laasebrevet findes under nævnte dag i Rigens Forfølgningsbog 1618—23 f. 151.

Da trolovelsen fandt sted samme dag som frieriet, maa de, hvis de da virkelig har beraadet sig med slægt og venner, i forvejen have været indstillet paa, at det skulde finde sted!

Hr. Oluf Knudsen, der foretog trolovelsen, synes at have været en noget ejendommelig person. I hvert fald rettedes der i 1637 nogle kraftige beskyldninger mod ham for ikke at have passet sit embede ordentligt. De gik ud paa, at han ikke havde katekiseret hver søndag, og at han ikke havde talt over den text, der hørte til de paagældende søndage, men over andre texter, ligesom han havde forrettet gudstjeneste uden degnens medvirkning, og det er da heller ikke til at undre sig over, at provsten ved en visitats havde fundet ungdommen groft uvidende. Endnu værre var det, at han havde undladt at besøge en døende og ikke havde holdt en forsømmelig kone til at nyde sakramentet, og endelig bevistes det med flere vidner, at han havde taget betaling for begravelser. Alle disse forseelser tilstod han overfor bispen, og Aarhus domkapitel avsaagde derfor i juli 1637 en uendelig dom over ham, hvis form er ukendt, men som maa have medført hans avsættelse. Imidlertid kom sagen for landstinget i Viborg, og her fremlagde han et godt skudsmaal fra sine sognebørn, der dels i al almindelighed benægtede de beskyldninger, som han selv havde tilstaaet, dels roste ham for nidkærhed baade med katekisationen og med gudstjenesten, selv naar der kun var 10—14, ja slet ingen kirkegængere. Hvordan sognemændene i det sidste tilfælde kunde vide, hvad der var foregaaet i kirken er en gaade, men i hvert fald fik han glæde av deres skudsmaal, for landstinget godkendte det i et og alt, og erklærede, at de tidligere vidner mod ham var enlige og derfor maatte forkastes. Hele denne sag

kommer i og for sig ikke det her omhandlede ved, men den kaster et ejendommeligt lys over Kirsten Munks gejstlige omgivelser. Sagen kom iøvrigt ikke hr. Oluf Knudsen til skade, idet han fik lov at faa kald igen¹⁾.

Hvad nu den her omhandlede trolovelse angaar, saa erklærede hr. Oluf Knudsen, at han ikke havde mærket til nogen tvang, og efter trolovelsen takkede Frantz Mortensen fru Kirsten, fordi hun havde efterkommet hans begæring. Dette sidste udtryk kan nu, som det skal ses, forstaas paa flere maader, men iøvrigt er der ingen væsentlig forskel i parternes og vidnernes fremstilling og opfattelse av selve frieriet og trolovelsen. Det skildres nogenlunde ens av Mette Olufsdatter i hendes forskellige vidnesbyrd og av Rigborg Brockenhuus, der efter fru Kirstens begæring i et brev av 24. juni 1633 beskrev det frieri, som hun havde overværet. Selve trolovelsen skildres i et brev av ²⁹/₁ 1632 fra provsten i Hatting herred hr. M a d s A n d e r s e n i Hedensted, der gjorde rede for, hvorledes hr. Oluf Knudsen overfor ham havde vidnet om trolovelsen og vielsen. Nej, det striden kom til at dreje sig om, var de begivenheder, der var gaaet forud for frieriet. Frantz Mortensen hævdede, at fru Kirsten havde »haardt nødt og tvungen ham fattige mand til en af hendes kvindfolk ved navn Mette Olufsdatter, som han maatte endelig ægte«. Han havde aldrig før set pigen, da han friede til hende, og han havde kun gjort det, fordi fru Kirsten havde lovet ham lempelser, idet pigen intet ejede, hverken gods eller pending, »som han kunde have bekommet paa andre steder«. Det fremgaar klart av sagen, at n o g e t har fru Kirsten lovet bonden, men der kan nok være tvivl om, hvori løftet bestod. I hvert

¹⁾ D. K. indk. br. 1637 ⁴/₅, Viborg landstings dombog 1638 B. f. 109 og Jy. R. 1640 ¹¹/₄.

fald har fru Kirsten set med velvilje paa ægteskabet, for i det vidne, som Mette Olufsdatter senere pressesedes til at fremkomme med til gunst for fru Kirsten, og som altsaa næppe indeholder noget, som fru Kirsten ikke ønskede, der hedder det, at fru Kirsten sagde til hende om Frantz: »Mette, vær vis, jeg ser ham an for en dannemand!«. Pudsigt nok vidnede hun ved samme lejlighed, at dagen efter frieriet gik Frantz Mortensen til fru Kirsten og bad om, at der maatte blive lyst for dem den følgende søndag, men hertil svarede fru: »Nej, ingenlunde kan det ske før søndag otte dage!«. Frantz synes efter dette at dømme at have været ivrig nok efter at blive gift!

Forholdsvis kort efter at ægteskabet var indgaaet d. 15. august 1630, brændte imidlertid Frantz Mortensens gaard, medens han var fraværende, og han paa-stod senere, at det var paa grund av hans kones forsømmelse, saa hun var skyld i al hans ulykke. Ifølge det vidnesbyrd, som Mette Olufsdatter iøvrigt senere tog tilbage, brændte bryggeredskaberne, kornet paa loftet og i laden og alle deres linklæder, mjød, most, øl, smør, flæsk og andre varer, medens det øvrige løse-øre, kvæget paa en stud nær og et skrin med penge blev reddet, og skrinet blev af Frantz Mortensen ført til Horsens ved St. Mortendags tid, da hun laa i barselseng, og først den følgende paaskeaften ført hjem igen.

Da Frantz Mortensen uimodsagt hævder, at han ikke kendte pigen før frieriet og trolovelsen d. 11. Juni, og da hun allerede fem maaneder efter laa i barselseng, har man vel her en forklaring paa, hvorfor det hastede med at faa hende gift. Da Frantz jo ikke kan være barnets far, maa man vist gaa ud fra, at det har været en person, som fru Kirsten har staaet nær, med mindre hun da blot har villet hjælpe den lokkede pige.

Dette spørgsmaal om den lidt hastige barnefødsel blev nu overhovedet ikke berørt fra nogen av siderne i de følgende retssager, skønt fru Kirsten, som det skal ses, ellers var ivrig nok for at optræde som moralens vogter.

Hvor omfattende branden nu end har været, saa har den i al fald vanskeliggjort det for bonden at svare sine avgifter. Han undlod at levere landgilde og ydede ikke ægt og arbejde, idet han nu hævdede, at fru Kirsten, før han gik ind paa at ægte hendes pige, havde lovet ham eftergivelse av nogle aars landgilde, fordi han havde efterkommet hendes vilje og begæring at ægte Mette Olufsdatter. Det kan ikke fastslaas, hvor omfattende fru Kirstens løfte til ham har været, men at hun har lovet ham lempelser er givet, da der i det følgende stadig er tale om et *f r i h e d s b r e v*, som fru Kirsten har udstedt til ham, og hvis existens heller ikke hun benægtede, selv om det ikke blev fremlagt i retten.

Da Frantz ikke ydede sin landgilde eller øvrige forpligtelser, rejste fru Kirstens foged *Hans Pedersen* i Dallerup paa hendes vegne tiltale imod ham til fæstets fortabelse, og skønt han ingen bygfæld havde paa gaarden, ej heller havde lejet ager eller eng ud,¹⁾ saa blev han for den restance, som han mente sig fri for at yde, 4. juni 1631 paa Bjerre herreds ting dømt fra sin gaard av herredsfogeden *Morten Sørensen* i Nøttrup. Under retssagen fremkom Frantz saa med de udtalelser om, at fru Kirsten havde nødt og tvunget ham til ægteskabet og havde lovet ham lempelser med landgilden, der gav anledning til de følgende sager mod ham. Fru Kirsten fandt nemlig disse

¹⁾ Disse forseelser, restancer og afvørsel var de i lovgivningen fastsatte almindelige grunde til fæstefortabelse.

bemærkninger ærekrænkende, anlagde sag mod ham for dem og fik ham dømt »at lide som ved burde« ved Bjerre herred d. 8. december 1632.

Nu søgte Frantz at komme til forlig med fru Kirsten for i det mindste at kunne beholde gaarden, og det lykkedes osse, for 28. januar 1633 udstedte fru Kirsten paa Boller følgende senere paa landstinget fremlagte brev:

»Att Frantz Mortensen i Ullerup straxten med det boed schal schicke os det friehiedtzbreff, og der som vi det icke bekommer schal det vere ugiort, huis der bleff forhandlet i gaar och naar I lefuerer os di 30 rdl., saa schal breffuene leueris eder igien, som offuer eder forhuerffuet, huor effter eder at rette.«

Trods nogen uklarhed i udtrykkene maa brevet forstås saaledes: Frantz har 27. januar henvendt sig til fru Kirsten og har opnaaet, at sagerne mod ham bortfaldt, mod at han tilbageleverede sit frihedsbrev og ydede hende 30 rdl. Da der i ovenstaaende skrivelse staar »breffuene«, maa der jo være tale om begge de mod ham rejste sager, men det benægtede fru Kirsten.

Yderligere besked om dette forlig faar man imidlertid gennem et brev fra Axel Arenfeld til Basnæs (1590—1647). Frantz Mortensen har formodentlig henvendt sig til ham, fordi han var fru Kirstens fætter; men i hvert fald skrev Axel Arenfeld 28. januar, at da Frantz Mortensen har været hos ham og bedt ham forhjælpe sig til rette med fru Kirsten, saa har han i dag været hos hende paa bondens vegne, og for Axel Arenfelds forbøns skyld har hun lovet, at hun vil efterlade ham sagerne, hvis han til paaske vil yde hende 30 rdl.

Forliget og dets indhold kan nu fastslaaes paa aldeles uomtvistelig maade, idet fru Kirstens brev om sagen til hendes foged senere blev forelagt landstinget, der da osse i alt væsentligt byggede sin dom derpaa. Det gaar ud paa, at hun for godtfolks forbøns skyld har efterladt Frantz Mortensen saaledes, at han skal give fogeden det frihedsbrev, han har faaet af Kirsten Munk paa frihed for arbejde av sin gaard og dernæst til paaske betale 30 rdl. og for arbejdet en fuld færdig ox. Naar de 30 rdl. er betalt, »saa vil ieg hanom de breffue, wi offuer hanom i di thuende sager haffuer forhuerffuet, baade for den løgner sagh och for dom paa hans feste, igien thil stille, naar I først haffuer det forskrevne frihiedtzbreff, wi hanom giffvet haffuer.«

Brevet er udstedt 28. januar paa Boller, og med »løgner sagen« kan der i denne sammenhæng næppe forstaaes andet end Frantz Mortensens udtalelser om fru Kirstens tvang overfor ham med hensyn til hans ægteskab. Forliget synes iøvrigt ganske klart, og bonden hævdede, at han havde betalt i hvert fald en del av pengene til fru Kirsten, hvori der jo osse vilde ligge en vedkendelse av overenskomsten fra hendes side, men det skulde hurtigt vise sig, at fru Kirsten aldeles ikke havde i sinde at vedstaa forliget. Muligvis har hun efter at have faaet første rate av pengene haabet paa yderligere at kunne presse penge ud av bonden, muligvis er hun efterhaanden blevet endnu mere fornærmet paa Frantz Mortensen, der aabenbart ikke har ligget paa den lade side. Fru Kirstens holdning overfor forliget er nu ikke ganske klar, snart vilde hun blot indskrænke dets omfang, snart nægtede hun overhovedet dets existens, men da det sidste standpunkt jo ikke var ganske holdbart, gik hun over til at bruge

vold. Striden om forligets indhold begyndte næppe fjorten dage efter dets indgaaelse, og fru Kirstens daværende standpunkt fremgaar av følgende brev, der ikke har nogen adressat, men aabenbart er en henvendelse til alle rette vedkommende. Det lyder saaledes:

»Efftter som voris bunde Frantz Mortensen i Ullerup berober sig paa, hand schulle haffue afftinget hoss oss for huis ubevisligt ordt, hand paa oss sagt haffuer, huilckit hand aldrig schal bevise, at vi haffuer thaget pending aff hanom for den sagh, men hand haffuer afftinget hoss oss och giffuet oss 20 rdl. for hand vor hans feste fra dømbt, formedelst hand ey haffde yt os sin landgiæld i reter tide for det aar 1630, saa vi schulle lade den dom falde med hanomb och paa gaarden hanom ingen forfang giøre, uden hand det vider sielff forbrød. Thil vidnisbiurd woris egen haandt her underschreffuet.

Actum Boluer den 12. februari anno 1633.

Kierstina G. t. S. H.«

Grevinden til Slesvig og Holsten havde saaledes en meget kort hukommelse! Maaske havde hun virkelig glemt, hvad hun havde skrevet i brevene til bonden og sin foged, snarere har hun vel haabet paa, at disse breve ikke skulde komme frem i dagens lys igen. Helt sikker i sadlen har hun nu ikke følt sig, og formodentlig har hun da osse hørt noget om, hvad Frantz Mortensen havde foretaget sig.

Han var utvivlsomt en meget skuffet mand. Han havde giftet sig med en fattig, forført pige, for hvem han, da han jo ikke kendte hende, ikke kunde have nogen følelsesbetonet tilbøjelighed, og de økonomiske

fordele, som han havde ventet, at dette ægteskab skulde bringe ham, var ganske udeblevet, ja havde vendt sig til udgifter til retssager og bøder. Dertil kom, at han og konen aabenbart aldeles ikke harmonerede. Han mente, at hun var skyld i gaardens brand, og han følte, at det var gennem hende, at han var kommet i et slet forhold til sit herskab. Ikke desto mindre maa han have ment, at han kunde stole paa hendes loyalitet, for han paaberaabte sig hende som vidne til, at han ved Stovby kirke havde betalt fru Kirsten 20 rdl. av den bøde, som han efter forliget skulde yde herskabet. Mette Olufsdatter stod ved siden av fruens vogn, da pengene blev betalt, men forøvrigt kom hun slet ikke til at udtale sig om dette spørgsmaal, maaske fordi hun ikke godt kunde betragtes som et uvildigt vidne i sin mands sag, maaske fordi sagen efterhaanden gled over i et helt andet spor.

Der har existeret et dokument, der yderligere bekræfter Mette Olufsdatters enighed med manden, hvad ægteskabets grundlag angaar. Dette citeres ikke i retsagen, men fremgaar av baade hendes og fogeden Peder Hansens udtalelser. Hun har paa Bjerre herred klaget over, at hun var blevet truet og tvunget av Kirsten Munk til at ægte Frantz Mortensen. Hvornaar hun har fremsat denne klage, kan ikke ses, men den maa have foreligget før juni 1633.

Hendes mand har osse stolet paa hendes trofasthed, for han fik hende til at love at rejse over til Sjælland med nogle breve fra ham til kongen, hvori Frantz klagede til Christian IV over fru Kirstens fremfærd overfor ham. Hun skulde, hvis hun blev spurgt om formaalet med sin rejse, blot sige, at hun vilde over til Sjælland for at tale med sine slægtninge. Brevene har existeret, men det kan ikke ses, om de nogensinde

er naaet frem til kongen. Derimod forstaar man let, at Kirsten Munk vilde gøre alt for at undgaa, at kongen skulde forbitres yderligere paa hende. Det er aabenbart troen paa Mette Olufsdatters trofasthed overfor manden og angsten for kongens vrede, der har faaet Kirsten Munk til at bruge de voldsomste midler for at faa ram paa Frantz Mortensen. Det mærkeligste ved hendes fremgangsmaade er vel de medhjælpere, hun har formaaet at skaffe sig, og det vil da være rimeligt at forudskikke et par ord om dem.

Sognepræsten til Stovby og Hornum hr. Niels Findsen Vedel følte sig i 1631 gammel og avlægs og vilde derfor gerne have sin svigersøn hr. Holger Gabrielsen i Hylke til sin eftermand. Nu var det dengang noget meget vanskeligt og usædvanligt, efter nogles opfattelse ligefrem ulovligt, at en sognepræst skiftede embede. Ikke desto mindre fik hr. Niels tilladelse til denne ordning, og hr. Holger opnaaede 21. december 1631 lensmandens tilladelse til at tiltræde sin svigerfaders embede. Da der Aaret efter ved dødsfald indtraadte provsteledighed i herredet, blev hr. Niels, skønt han jo nu ikke længere beklædte noget præsteembede, valgt til provst. Da den i det følgende omtalte sag dukkede op, greb regeringen imidlertid energisk ind overfor disse smaauregelmæssigheder. Hr. Holger mistede sit kald, men fik lov at vende tilbage til Hylke, og hr. Niels, der i mellemtiden var blevet rask, genindsattes i sit gamle embede. Behandlingen av de to præster var saaledes yderst lemfældig, selv om de begge, ligesom bispen, der havde godkendt ordningen, fik en reprimande. Hele denne sag ligger imidlertid udenfor det her foreliggende, og dens vigtigste dokumenter er allerede fremdraget av H. F. Rørdam.

Engang midt i juni 1633 var Mette Olufsdatter i Gammelby præstegaard, hvor hr. Holger Gabrielsen boede, og her blev hun i en række vidners nærværelse udspurgt af fogeden paa Boller Peder Hansen. Hun forklarede da ved sin gud og sjæls salighed, at Hendes Naade ingenlunde havde tvunget hende, til ægteskab, men Frantz Mortensen havde spurgt hende, om hun vilde have ham til en ægte stalbroder, saa vilde han være mod hende som en ægte dannemand, og hun havde da sagt, at hun var tilfreds hermed, hvis Hendes Naade vilde samtykke heri. Dernæst blev hun spurgt ud om det klageskrift, som hun havde fremlagt paa Bjerre herred, og hvori hun havde paastaaet at være tvunget til ægteskabet, og herom sagde hun, at Frantz Mortensen havde truet hende til at sige, som han sagde, og fremlægge det paa tinge, idet han sagde, »at hun ret aldrig skulde ligge ved hans side eller faa godt af ham«, hvis hun ikke vidnede saadan, at deres vidner kom til at stemme overens. Ved den lejlighed klagede hun over, at hun ingen klæder havde, men Frantz svarede, at hun kunde laane klæder hos hans søster. Det er noget dunkelt, hvad dette toilettespørgsmaal egentlig kom sagen ved, men maaske har Mette ønsket at være ordentligt paaklædt, naar hun skulde træde frem for alle herredsmændenes øjne paa tinget. Endelig udtalte hun sig om gaardens brand paa en saadan maade, at det saa ud til, at der var red-det mere, end Frantz havde givet det udseende av.

Disse udtalelser forelagdes 22. juni for herredstinget av de vidner, der havde været til stede i præstegaarden, og Mette bekræftede inden retten sine udtalelser. Samme dag gav hun paa tinget last og klage over sin husbond. Hun var draget fra ham, fordi han havde tvunget hende til at vidne falsk mod Kirsten

Munk, og »dernæst en ganske haard og ond omgængelse, som hun ikke da længere lide eller udstaa kunde, som var alt for møget og slemt at opregne«.

Til sidst blev hun paa tinget spurgt om, hvordan det forholdt sig med hendes rejse til kongen med klagebrevene, og hun forklarede da som ovenfor beskrevet, uden at man dog kan se, hvorvidt hun fik avleveret klagerne til kongen.

Det vidnesbyrd, som Mette Olufsdatter havde afgivet i Gammelby præstegaard, blev yderligere bekræftet ved en erklæring fra hr. Holger Gabrielsen og hr. Niels Findsen. Den gik ud paa, at da de av deres biskop, mag. Morten Madsen i Aarhus, havde faaet besked paa at udtale sig om, hvad der var foregaaet i Gammelby præstegaard, saa godkendte de i et og alt Peder Hansens fremstilling av forhøret, ved hvilket de begge havde været til stede, og denne erklæring vedstod de nu paa herredstinget. Bispens brev til de to præster findes ikke bevaret, men ad en eller anden vej maa han jo have faaet nys om det ejendommelige forhør.

Hele denne række vidner, der skulde bevise, at det meget omspurgte ægteskab var indgaaet frivilligt og uden tvang fra fru Kirstens side, og at Frantz Mortensen havde mishandlet sin hustru og tvunget hende til falsk vidnesbyrd, de var jo i høj grad i fru Kirstens favør. Yderligere faar man et klart indtryk av, at Frantz Mortensen var ilde berørt ved sin hustrus vidnesbyrd og udeblivelse, idet han fjorten dage senere — 6. juli — paa tinge lod lyse efter hende. Hun var draget fra ham mod hans vilje og minde, og han forbød alle og enhver at huse eller hæle hende mod hans ønske.

Naar fru Kirsten udfoldede en saadan energi for

at bevise, at hun ikke i ægteskabssagen havde udøvet nogen tvang, saa hang det sammen med, at Frantz Mortensen havde appelleret den dom, der 8. december 1632 ved Bjerre herred var overgaaet ham for hans udtalelser om fru Kirstens tryk og tvang. Sagen kom efter flere udsættelser for Viborg landsting d. 28. september 1633, og her fremlagdes alle de i det foregaaende omtalte dokumenter. Hertil kom dog yderligere et indlæg fra hver av parterne og et nyt vidnesbyrd fra Mette Olufsdatter, og dette sidste kastede et ganske nyt lys over sagen og blev grundlæggende for dens videre forløb.

Fru Kirstens indlæg er ganske vist mere ordrigt og gnavent end klart og overbevisende, men da det har en personlig tone og viser, i hvor høj grad hun brød sine tidligere løfter, skal det gengives in extenso:

»Efftter vors thiener Frantz Mortensen i Ullerup ubluligen och løgenagtigen for ting och dom oss schal haffue paadigt och sagt, at wi hanom til en vors quindfolch schal haffue nød och thungen at egte, och hand slig sin usandferdig digt ich haffuer beuist eller kand bevisse, huor offuer hand er dømbt at lide tiltale som en løgner, huilcken dom hand haffuer steffnet och wil haffue neder sagt efftter hans steffning och forsetis indhold, huor imod voris korte giensvar er, at medt adels persohn, sogen prestens [och] ander gaat folckes, saa wel som och for skreffne Frantz Mortensens høstru Mette Olufsdatters egen sandferdige kundschab, winder och bekiendelse noch som bevisis, same throloffuelse, brudevielse och egteschab med bege parternes wilie, sambtøcke

och begier och effter ordinantzen fuldkomeligen at være schiedt och tilganget, saa ingen gien-sigelse enten udi throloffuelen, møget mindre udi liusningen heller brudevielsen, som offentlig schiede, erfindes at være gjort eller nogen at kunde tencke sligt for christeligen och ordentligen at vere for sigh gangen, før end langh tid effter forskreffne Frantz Mortensen sligt aff sin egen løgen och arige optenkelse, andre gaat folck til efftertalle, haffuer usandferdeligen apperit¹⁾ och til kiendgiffvitt. Och effter som hand sig paa beraaber Axel Arenfelds kundschab eller och saa voris egen zedel [i] den sagh och schiulden aff os at vere efftergiffuet, saa kand same beviser icke hentydis hanom for hoffuet sagen och schilden at vere fri, meden aldeniste hanom nogen breffue i gien at tilstillis, om hand sin løffte haffde effterkommett, som dog icke scheid ehr, saa sagen fordi henger huos hanom sielff, och effterdi same hans digt och utilbørligen befindis oss saa vel som andere gaat folch gandsche for ner, huilchet, om saa vor, nogen til egteschab at nøde, møget minder nogen dertil opholde, som hans ord liuder, och hand sligt aldrig schal be- vise, da formiener vi hanom os sligt som hans egen husbonde falscheligen och løgenagtigen at at haffue paa digt, och at hand der for bør som en ere schiender och løgner effter recessen och bircheretten at stande til rette och lide tiltalle, och heredtzfougdens dom, som i samme mening hanom offuer ganget ehr, ved sin fuld magt at stande, huor paa vi en retferdig dom begierin-

¹⁾ latin: apperio = aabenbare.

dis, och dette voris korte suar paa schriffuis och indföris.

Datum Boluer den 26 septembris anno 1633.

Kierstina G. t. S. H.«

Dette indlæg, der er mere procedure end bevis, hævder saaledes, at forliget mellem hende og Frantz Mortensen kun drejede sig om fæstefortabelsen paa grund av landgilderestance, ikke om den dom, der var overgaaet bonden for hans udtalelser om fru Kirstens tvang. Som tidligere nævnt kan man ved hjælp av fru Kirstens egne breve til bonden og fogeden og ved det netop av hende her omtalte brev fra Axel Arenfeld se, at forliget omfattede begge sagerne. Da desuden ingen paastod, at trolovelse eller vielse var foregaaet under tvang, er fru Kirstens argumentation herimod kun spilfægteri for at plumre vandene, og hendes paabe- raabelse av Mette Olufsdatters »sandfærdige« vidnes- byrd virker paa baggrund av det følgende ganske gro- tesk.

Frantz Mortensens skriftlige modindlæg er temme- lig kort. Det indeholder dels hans tidligere nævnte hævdeelse av, at Kirsten Munk har nødt ham til at indgaa trolovelsen, dels hævder han, at forliget om- fattede begge de mod ham rejste sager, og at fru Kir- sten havde modtaget et avdrag paa bøden paa 20 rdl., ligesom han havde tilbageleveret hende sit friheds- brev. Idet han henviste til, at ifølge den kongelige for- ordning kunde ingen æresdom avsiges for ord, ned- lagde han paastand om, at herredsfogedens dom burde kendes magtesløs og ikke komme ham til hinder eller skade paa hans ærlige navn og rygte.

Langt mere oplysende end disse procesindlæg er imidlertid det skriftlige vidne, som Mette Olufsdatter

personlig fremlagde i retten. Det maa anses for usandsynligt, at hun selv har skrevet det, men det lyder i hendes navn i alt væsentligt saaledes: Bekender jeg Mette Olufsdatter, saa sandt gud skal være min sjæl naadig, at hr. Niels og hr. Holger i Gammelby forførte min mand for mig fattige kvinde og sagde til mig, at han vilde have mig paa kagen og vilde skille mig ved mine fingre og vilde have hovedet av mig, som var løgn alt sammen. De befalede mig, at jeg skulde drage fra min mand og til fru Kirsten. De to præster var al aarsag til, at jeg drog fra min mand, og jeg var i præstens hus i ti dage og nætter. Hr. Holger agede mig til Bjerre herredsting med sine egne heste og vogn, og han sad selv bag ved mig i sin egen vogn baade til og fra tinget, og to karle red ved hans vogn med langbøsser, for at min mand ikke skulde komme og tage mig fra dem. De satte laas for mig om natten og holdt vagt over mig, som om jeg var en tyv, for at jeg ikke skulde komme til min mand. De sagde til mig, at jeg skulde bringe min mand i al ulykke og drak mig tre sølvkovskener¹⁾ fulde av brændevin til, hvad jeg maatte gøre, for at jeg skulde sige ja til, hvad de havde sagt, og jeg ved ikke synderlig av, hvad hr. Holger skrev paa mig i Gammelby, som han siden lod læse paa herredstinget. De snaktede for mig, som ingen gode præstemænd burde at gøre for at skille ægtefolk ad, skønt deres embede er at samle ægtefolk og ikke skille dem ad.

Til dette fuldstændig tilintetgørende indlæg svarede fru Kirstens fuldmægtig intet, og sagen blev optaget til doms 28. september 1633. Denne gik i Korthed ud paa, at da forliget klart fremgik av fru Kirstens breve

¹⁾ kovsken: en lille skaal.

til bonden og fogeden og bestyrkedes av Axel Arenfelds brev, da forliget omfattede begge sager, og da fru Kirstens kvittering for de 20 rdl. forelaa, og da endelig alle disse breve var dateret, efter at der var erhvervet dom over Frantz Mortensen i den sidste sag, saa omstødtes herredstingsdommen.

Dermed havde Frantz Mortensen vundet en fuldstændig sejr; tilbage staar at undersøge, om Mette Olufsdatters fremstilling av hendes bortførelse og ilde medfart virkelig kan være rigtig. Detailler i den lader sig ikke kontrollere, men for dens rigtighed taler to ting: fru Kirstens sagfører protesterede ikke paa landstinget, da indlægget fremkom, og hun søgte, saa vidt man kan se, heller ikke senere at modbevise dette vidnesbyrd, skønt hun, som det skal vises, fortsatte med sine forfølgelser mod bonden. Men der synes yderligere at kunne føres et absolut bevis for, at sagen i alt væsentligt forholdt sig som av Mette Olufsdatter fremstillet.

Medens vi som nævnt ikke kan se, om Frantz Mortensens tidligere klager er naaet frem til kongen, saa lykkedes det ham nu at opnaa, at kongen greb ind i en sag, som han rejste mod de to præster for deres overgreb mod hans hustru. Han agtede at stævne dem for landemodet, der bestod av Aarhusbispen Morten Madsen og lensmanden paa Stjernholm len, hvortil Bjerre herred hørte, Tønne Friis, og til disse to mænd udgik der 5. december 1633 et kongebrev. Heri meddeltes indholdet av en fra Frantz Mortensen indløbet klage, der i alt væsentligt stemmer overens med det vidnesbyrd, som Mette Olufsdatter havde fremlagt og vedstaaet paa Viborg landsting, dog syntes Frantz at have lagt særlig vægt paa, at de gode præstemænd havde drukket hans kone fuld i brændevin for at faa

hende til at falde til føje. Da Frantz Mortensen nu vilde rejse sag imod præsterne, paalagde kongen bispen og lensmanden at give ham stævning i sagen, og naar den kom for dem i retten, skulde de nøje undersøge sagen, dømme hvad ret og kristeligt var og indsende dommen til kancelliet, saa kongen kunde sætte sig ordentligt ind i sagen.

Sagen kom nu ikke strax for retten, og da dette kom kongen for øre, udbad han sig 10. januar besked av Morten Madsen og Tønne Friis, hvorfor de tøvede, da kongen syntes »sagen dog i sig selv klar at være«. Allerede to dage senere svarede bispen i et brev til oversekretæren Iver Vind. Naar sagen, efter at der var blevet holdt forhør paa Stjernholm, var trukket i langdrag, skyldtes det stadige anmodninger om udsættelse fra Frantz Mortensens side, idet han dels begærede respit for at kunne stævne nogle vidner, dels var optaget av en anden sag for landstinget. Foreløbig havde bispen imidlertid suspenderet hr. Holger, men iøvrigt synes han ikke at have alt for megen tillid til Frantz Mortensen, »thi hand haffuer it ont rychte, saa tencker ieg, at hand tør och vel øffue sine stycker offuer oss.«

Nu kan det ses, at der overhovedet ikke er faldet nogen dom i sagen, og det er for saa vidt osse underordnet, som det med sikkerhed fremgaar, at der virkelig var foregaaet et overgreb. Der udstedtes nemlig 21. januar 1634 et kongebrev gaaende ud paa, at da hr. Holger Gabrielsen, der »nogen forseelse haver beganget, idet han en ægtekvinde haver paa nogle dages tid hos sig opholdet imod hendes husbondes vilje, og hende til tings ført, som en præstemand ikke vel anstaar«, har begæret, at kongen naadigst vil eftergive ham hans forseelse, saa benaades han, dog skal

han opgive sit nuværende kald, men han maa godt tiltræde et andet kald, hvis han lovligt kan blive kaldet til det. Dagen efter fik bispen brev om, at kongen havde benaadet hr. Holger, saa der skulde ingen dom avsiges.

Hr. Holger har altsaa følt jorden brænde under sine fødder og har ydmyget sig. Herved reddede han kjole og krave og kom, som tidligere omtalt, kort efter tilbage til sit gamle kald i Hylke. Hermed var denne sag ude av verden, men det er ejendommeligt at se, at de rent formelle forseelser med hr. Holgers forflyttelse fra Hylke og hr. Niels's provstevalg førte til yderligere undersøgelse og til, at bispen fik en alvorlig næse. For en nutidig betragtning ser det højst mærkeligt ud, at præsterne slap saa billigt fra den grimme affære, og her er jo en vid tumleplads for gætninger. Mest sandsynligt er det vist, at Morten Madsen har været for lemfældig, for da kongen i brev av 22. januar osse tilgav ham hans forseelser, hedder det udtrykkelig, at det baade er for hans formelle fejl med hensyn til provstevalget og »med at tie til bemeldte provsts svogers forseelse med en mands hustru«. Da bispen et par dage senere — 25. januar — sendte oversekretæren et ydmygt brev og en forklaring paa sin holdning, søgte han da osse kun at forsvare sit standpunkt i provstesagen. Ikke ett ord om Mette Olufsdatters behandling. Den lod sig ikke forsvare, og man tør maa s k e formode, at bispens holdning skyldes paavirkning fra Kirsten Munk.

* * *

Naar Frantz Mortensen havde begæret udsættelse i sin sag mod præsterne, fordi han havde travlt med

en landstingssag, saa havde det sin rigtighed¹⁾). Det forlig, som han i januar 1633 havde indgaaet med fru Kirsten, havde ikke omfattet alle hans restancer. Han havde 1. februar samme aar udstedt et brev til hende, hvorved han til erstatning for ikke-ydet ægt og arbejde i tiden 29. september 1631—29. september 1633 skulde give fru Kirsten et par øxne, skønt der oprindeligt i forliget kun var tale om een ox. I 1633 maa han have forladt sin gaard og slaaet sig ned i den nærmeste købstad, for ved Vejle byting dømtes han 21. november 1633 til at betale, hvad han havde lovet. Han appellerede sagen til landstinget, og her paastod han sig frifundet for fru Kirstens krav, idet han indtil gaardens brand havde haft et fribrev fra hende, og efter branden havde han intet haft med gaarden at gøre. Landstinget tog imidlertid i sin dom av 1. februar 1634 intet hensyn til hans indvendinger: han havde indgaaet en forpligtelse, og den maatte han holde.

Hvor frivilligt Frantz Mortensen havde forladt sin gaard, kan vel være tvivlsomt, i hvert fald lod han sig ikke kue. Han havde tidligere henvendt sig til kongen og aabenbart været tilfreds med resultatet, for nu bad han igen majestæten om hjælp, og 24. februar fik Otte Marsvin atter brev om at se sin kære niece lidt paa fingrene²⁾). Kongen beordrede ham nemlig til at forhjælpe Frantz Mortensen, der tidligere havde boet paa Boller gods og var nu kommet fra sin gaard, til at bekomme sit fæste igen, saa vidt »retten er gemess«. Den sidste bemærkning er et udmærket udtryk for, at kongen vilde have, der skulde være orden

¹⁾ Viborg landstings dombog 1634 B f. 27 b.

²⁾ Jyske Tegnelse 1634—38 f. 48. — Om provstesagen se Chr. IV's Breve. VII. 20/1 1634.

i sagerne. Ingen skulde lide uret, men det skulde gaa efter recessen. Muligvis har det ikke været retten gemess, muligvis har fru Kirsten været den stærkeste, men i hvert fald fik Frantz ikke sin fæstegaard igen i løbet av 1634, for endnu i januar 1635 boede han og hans hustru i Vejle. Selv om det saaledes var lykkedes for Kirsten Munk at fordrive bonden fra gaarden og faa ham dømt til erstatning for ægt og arbejde, saa har hun aabenbart følt nederlaget i præstesagen saa stærkt, at hun fortsatte med at forfølge Frantz Mortensen. Det er vel tvivlsomt, om den arme brandlidte og forjagede Frantz har formaaet at betale sin gæld, selv om han maa have haft nogle pengemidler, siden han kunde vedblive at føre de dog temmelig bekostelige processer, men kunde Kirsten Munk ikke ramme ham paa pungen, og havde hun ikke formaaet at faa ham dømt æreløs for injurier, saa gav hun dog ikke op, men rettede beskyldninger imod ham for usædelighed.

Denne sag er det vanskeligt at udrede¹⁾). Dels drejede den sig om begivenheder, der laa tilbage i 1629—1630, dels er hverken vidnesbyrdene eller referaterne av dem meget klare. Over en halv snes personer havde vidnet i første omgang og blev indstævnet for landstinget for at vedstaa deres vidnesbyrd, og desuden mødte parterne eller deres fuldmægtige, saa sagen svulmede godt op, inden dommen faldt. En del av vidnerne brugte omsvøb, men andre udtalte sig med en saft og kraft, der ikke godt lader sig gengive, her er dog meningen aldeles tydelig, selv om det viste sig, at der var god grund til at tvivle om deres sanddruhed. For oversigtens skyld vil hver av vidnerne blive refereret

1) Viborg landstings dombog 1634 B f. 174 b.

for sig uden hensyn til tidsfølgen. Sagen drejede sig ganske vist om Frantz Mortensen, men det blev ikke ham, der kom til at forfølge den til landstinget. Formodentlig har han paa dette tidspunkt været aldeles forarmet, og der var da osse en anden mand, der med god grund kunde føle sig krænket, og han tog sagen op.

Fru Kirsten Munk havde paa dette tidspunkt faaet en ny foged paa Boller, Thomas Christensen, og han lod i løbet av sommeren paa Boller birketing og paa de tilstødende herreders ting tage en række tingsvidner. Her mødte da en hel mængde mænd og kvinder av bondestanden og avgav vidnesbyrd om, at de dels havde set Frantz Mortensen bedrive utugt med sin søsterdatter Karen Nielsdatter Bruns, dels havde de hørt, at andre paastod at vide besked herom. Karen Nielsdatter var i vinteren 1629—30 i huset hos sin morbroder, men efter at han var blevet gift med Mette Olufsdatter, havde hun selv indgaaet ægteskab med Niels Hansen i Loptrup. Han følte sig nu med rette krænket over beskyldningerne mod sin hustru og stævnedes baade vidnerne og den, der havde ladet dem avhøre, fogeden Thomas Christensen. Desuden stævnedes han dennes herskab fru Kirsten Munk, sin egen husbond Frederik Reedtz og, uden at dette dog synes at have faaet nogen betydning for sagen, Otte Marsvin som fru Kirstens rette værge. En anden grund til at stævne Otte Marsvin kan det være, at han, som vi har set i det foregaaende, efter kongens ordre havde taget sig av Frantz Mortensens sag. Beskyldningerne mod Frantz Mortensen gik dels ud paa, at han havde jaget sin hustru bort fra sig, dels paa, at han havde bedrevet utugt med Karen Bruns. Denne sidste beskyldning var paa grund av deres nære slægtskab meget alvorlig. Reces-

sen av 31. marts 1615 bestemte, at hvis nogen, der var beslægtet i andet eller tredje led, fandtes at ligge udi et ondt levned, saa skulde lensmanden eller deres herskab avtinge sagen med dem efter deres yderste formue, og siden skulde de forvises landet, ja rømte de ikke, skulde de straffes paa deres hals. En saadan dom var fuldstændig ruinerende for den straffede, og i sagens alvorlige karakter har man maaske grunden til, at landstinget, som vi skal se, krævede ganske klare og avgørende beviser for forseelsen, før det vilde dømme den tiltalte skyldig. Iøvrigt skærpedes disse straffebestemmelser senere simpelthen til henrettelse, saa der kan ikke være tvivl om, at dette var et forhold, som tiden saa meget strengt paa, og fru Kirsten vidste nok, hvad hun gjorde, da hun rejste denne sag mod Frantz Mortensen.

Niels Hansen pastod om næsten alle vidnerne, at de ikke havde vidnet om nøjagtig tid og sted og ikke paa fersk fod, at han ikke havde faaet varsel paa sin hustrus vegne om vidneførslen, at vidnerne havde vidnet vildigt og av had og avind, ja nogle av dem var letfærdige og lokkede kvinder. Alt dette sidste var jo temmelig subjektivt og blev da heller ikke bevist, men om den første av de indstævnedes kunde man dog med nogen ret sige, at han var ikke noget helt fint vidne, for da sagen kom for i Viborg, sad han fængslet paa Boller for en anden forseelse.

Det var Søren Olufsen kaldet Følgesvend. Selv havde han intet set, men han vidnede, at Mette Jørgensdatter Friis havde fortalt ham, at Frantz Mortensen havde jaget sin hustru fra sig, medens han havde Karen Bruns hos sig i sengen, og Mette havde bestyrket sine udtalelser ved, at hun »til jærtegn gav ham at drikke af hender kande ved Jep-

pes toftægærde«. Nogen større bestyrkelse kan vi vel ikke finde i denne skaalen ved gærdet, men endnu værre var det for Søren Olufsen, at mens han vedstod sit vidne, saa fremlagde Niels Hansen et tingsvidne av Boller birketing d. 14. juni om, at Mette Friis nægtede at have udtalt sig som anført til Søren Olufsen. Desuden oplystes det, at han var en misdæder, som et kirkenævn havde oversvoret trolddom. Dermed var ikke blot han ganske gledet ud, saa vist som recessen forbød at stole paa en overbevist misdæders ord¹⁾, men der var osse kastet et odiøst skær over fogeden, der havde betjent sig av et saa anløbet vidne. Selv om han iøvrigt havde været vederhæftig, var hans vidnesbyrd i sig selv værdiløst, da retten aldrig accepterede vidnesbyrd, der kun var et referat av andres udtalelser.

De næste vidner var Anne Rasmusdatter i Drigsted og Anne Iversdatter i Ørum, der 21. juni paa birketinget havde vidnet, at ved Mikkelsdagstid 1629, førend fjenden drog ud av landet, da laa de i en slagbænk hos Frantz og saa, at Karen Bruns »var ganget tre gange til Frantz Mortensen udi eenlig særk og ligget hos ham; hvad de bestilte, vidste de ikke«. Paa Bjerre herredsting stod Anne Rasmusdatter senere frem og fortalte yderligere, at engang medens fjenden var i landet, havde hun maattet bære en dyne ud i møgageren, hen til et tykt torne-gærde mellem Roden og Ullerup, hvor Frantz og Karen laa sammen, og hun maatte gaa om natten og vogte dem for rytterne, og om deres forhold ved den lejlighed udtalte hun sig meget bramfrit. Hun var dengang pige paa gaarden, og tre gange, naar hun skulde ud at malke, saa hun, at Karen var i sengen hos Frantz,

¹⁾ Kolding recess 1558 prgf. 18.

der stod op og lukkede døren efter malkepigen, saa han maatte lukke hende ind igen, naar hun var færdig med malkningen. Endvidere berettede hun, at en tid, da der gik rygt og tidende, at Karen var tyk, saa kom Frantz hen til hende, mens hun sad og malkede ved nødsdøren, og sagde: »Nu var Karen nær død, jeg gav hende noget brændevin. Jeg tænkte, hun skulde ikke leve en time, hun bryder sig haardt.« Ved den lejlighed laa Karen syg i tre dage.

Den anden tjenestepige tog derimod sit vidne i sig igen og erklærede paa landstinget, at birkefogeden Jens Sørensen ved nattetide havde hentet hende med heste og vogn hos hendes fader og havde ført hende op til Boller, hvor fru Kirsten og fogeden tilskyndede hende til at vidne mod Frantz og Karen. Hun blev i tre uger paa Boller, og fru Kirsten lovede hende en gaard paa sin stav. Nu vidnede hun, at hun hverken havde set nogen utugt eller uærlig handling i nogen maade med Frantz og Karen.

Mere modstridende kunde de to oprindeligt saa enige vidner ikke godt være. Nu maatte det jo blive landstingets sag at finde ud av, hvem av dem der var det egentlige sandhedsvidne, men det blev der ikke noget av. Anne Rasmusdatter blev paaraabt for retten at skulle indkomme at vidne, men skønt hun skulde være set paa landstinget, kom hun ikke frem! Vidnerne mødtes saaledes ikke, og man kan vel have lov at sige, at Anne Rasmusdatters udeblivelse tyder paa, at hun ikke har haft helt rent mel i posen. Mon man ikke kan antage, at osse hun har været underkøbt av fru Kirsten? Der skulde en ikke helt ringe frækhed til at træde frem med saa alvorlige beskyldninger mod sit herskab, som dem Anne Iversdatter her fremsatte om bestikkelse, hvis der ikke var noget grundlag for

dem, og naar man ser paa, hvordan det gik med de foregaaende vidner, kan man vist slaa fast, at fru Kirstens sag har staaet slet, saa hun har grebet til alle midler for at faa ram paa den bonde, der saa haardnakket stod hende imod. Som det senere skal ses, vakte da osse disse beskyldninger et kraftigt røre.

Men lad os se paa de følgende vidner.

A n n e A n d e r s d a t t e r i Breil havde d. 28. juni 1634 vidnet, at hun tre gange havde set Frantz og Karen i seng sammen, og det var oven i købet i den uge, da han var blevet gift. Hun fortalte ret detaillert om, hvordan Frantz en dag havde hentet Karen ind i korskstuen, da pigerne stod og vaskede udenfor huset, og da hun senere kom ind, hyggede parret sig i Frantz' seng. Da nu Anne Andersdatter skulde vedstaa sit vidne i Viborg, var osse hun forsvundet, skønt hun ligesom sin navne var blevet set paa tinge.

Det lykkedes saaledes ikke Thomas Christensen at føre noget effektivt bevis for, at Frantz havde bedrevet utugt paa sin gaard, selv om han paa landstinget krævede de oprindelige vidner fra birke- og herredstinget godkendt, men han havde da osse en anden angrebslinje at rykke frem efter.

I 1630 var Frantz blevet stævnet til landstinget av en mand i Holmans herred, og i november maaned kørte han av sted til Viborg med Karen Nielsdatter i en vogn, som kørtes av R a s m u s J e n s e n i Balle. Nu fire aar efter vidnede Rasmus paa Nim herredsting d. 13. august, at da han kørte til Viborg med Frantz og Karen, bedede de en nat i Høllindskov, og da sov de alle tre i een stue, hvor de havde hver sin seng, men Karen gik »udi hendes eenlig særk« over til Frantz. Senere forbedrede han sit vidnesbyrd med en række detaillert, idet han blandt andet havde holdt

et lys hen over Frantz' seng, og da han havde forvisset sig om, hvor intimt parret havde det, truede han med at fortælle Mette Olufsdatter om det, og dertil skulde Frantz have svaret: »Est du ikke endnu i seng? Ti stille, du vil faa en god kande vin, naar vi kommer til Viborg!« Da han nu blev gaaet paa klingen paa landstinget, vaklede han og sagde først, at han ikke havde set, hvad de foretog sig, men derefter genoptog han sin første forklaring og fastholdt den, selv om han ikke gentog den med samme detailrigdom. Vistnok ved det første forhør i sagen udtalte han sig om, at parret osse havde bedrevet utugt under et andet natteophold paa Viborgrejsen, nemlig i Borrelund, men det kom han ikke ind paa senere.

Herom vidnede derimod Jørgen Stallesen og hans hustru Anne Jørgensdatter paa Nim herredsting samme dag. De fortalte, at det nævnte rejse-selskab havde bedt om husly for natten en søndag i oktober 1630, og Frantz og Karen fik da hver en seng i to forskellige stuer, men da de var ved at gaa til køjs, hørte han, at Frantz raabte paa Karen, og at hun gik ind til ham og blev der til næste morgen. Vi skal senere se, hvor meget landstinget mente, man havde lov at bygge paa dette vidne.

Knud Lassen i Bred vidnede 4. oktober 1634 paa Bjerre herredsting, at 8. december 1630 kom Anne Rasmusdatter Hattemagers i Barritskov ind i hans hus og fortalte, at medens Karen Bruns var hos Frantz, havde hun to gange været der, da Karen fik børn, som hun dog havde skaffet hende av med, og de børn var Frantz far til. Men nu vidste Anne Hattemagers ikke, hvorvidt hun skulde fortælle det videre eller ej! Hvis den gode Anne Hattemagers virkelig havde sagt saadan, var hendes diskretion maaske

ikke saa meget værd, men hun stod frem paa tinge og nægtede at have sagt noget saadant. Saa hjalp det ikke, at en hel rad av piger og karle kunde vidne, at de havde hørt Knud Lassen og hans kone referere deres samtale med Anne Hattemagers. Det var for mange led fjærnet fra begivenhederne. Dertil kom, at Hattemagerens kone ganske vist i forblommede vendinger insinuerede, at fru Kirsten ved en barselfærd hos Thomas Jæeg i Husrum havde tilbudt hende penge og gave for at vidne om, at hun havde været brugt — aabenbart som jordemoder — da Karen Bruns fik sine børn.

Thomas Christensen havde imidlertid ikke villet nøjes med de her anførte vidnesbyrd, men han havde 23. august paa Bjerre herredsting opfordret Niels Hansen til, at fru Kirsten skulde udpege fire kvinder og Niels Hansen paa sin hustrus vegne fire andre, og disse otte koner skulde saa besigtige Karen Nielsdatter for at erfare, om hun havde faaet nogen børn. Niels Hansen avviste forslaget, idet han ikke vilde indlade sig paa noget saadant, førend han havde beraadet sig med sin gode husbond Frederik Reedtz derom! Dette kan jo synes at svække Karen Bruns' sag, og Thomas Christensen lod da osse tingsvidne om dette forslag fremlægge i landstinget.

Efter at alle disse vidner var blevet avhørt eller deres tinglæste vidnesbyrd fremlagt, gik man over til proceduren, og under denne fremlagde Niels Hansen yderligere to dokumenter. Først fremkom han med et sognevidne udstedt i Barrit kirke søndag d. 22. juni 1634 av kapellanen til Barrit og Drigsted sogne hr. Lauritz Rasmussen med de fleste sognemænd, hvorved disse tilstod og bekendte, at de ikke havde set eller fornummet noget uærligt eller usømmeligt hos

Karen Nielsdatter fra hendes barndom, og saa længe hun havde været hjemme hos sine forældre. I den tid havde hun skikket sig som en ærlig pige anstod i alle maader. Dette vidne fik, hvad Niels Hansen da osse udtrykkelig gjorde opmærksom paa i sit indlæg, en særlig slagkraft derved, at det var tiltraadt blandt andet av den Knud Lassen, der havde vidnet imod hans hustru paa grundlag av Anne Hattemagers formodede udtalelser, og det endda efter at han havde avgivet sit første vidne imod Karen Bruns. Med nogen ret kan man sige, at havde Knud Lassen virkelig troet paa sladderen, saa kunde han ikke med nogen god samvittighed kort efter være med til at udstede et godt skudsmaal for den angrebne kvinde.

Da Karen Nielsdatter jo osse havde opholdt sig i Bjerre herred, var det naturligt, at hendes mand krævede og fik et vidne av et 24 mands stokkenævn av Bjerre herred. Deres udtalelser var av omtrent samme indhold, idet de ikke kunde sige andet end godt om hende »førend nu nogle uhøviske ord hender er paa-sagt«. Herredsmændene har altsaa osse anset hende for en hæderlig og uberygtet kvinde. Iøvrigt indeholdt Niels Hansens procedure kun almindeligheder, som ovenfor omtalt, og han kaldte vidnerne sammensankede og paastod, at vidnerne »var paanødt saadant at vidne«.

Nu udvexledes der et par repliker mellem parterne, idet Thomas Christensen fremførte et tingsvidne av Boller birketing, hvorefter de tidligere nævnte vidner Anne Rasmusdatter og Anne Iversdatter paa forespørgsel havde benægtet at være bevæget ved trusler eller løfter og hævdede kun at have sagt sandheden om Karen Nielsdatter.

Hertil svarede Niels Hansen, der aabenbart ikke var

tabt bag av en vogn, at av samme vidne kunde eragtes, at fogeden selv havde tvivlet paa, hvordan det var gaaet til med de erhvervede vidnesbyrd, da det ellers vel ikke havde været fornødent at erhverve dette sidste vidne!

Endelig mødte Frantz Mortensen og Karen Nielsdatter frem og svor efter formaning med oprakte fingre, at de var aldeles uskyldige i den dem tillagte gerning, de havde aldrig begaaet lejermaal eller nogen uærlig gerning med hinanden.

Niels Hansen nedlagde saa paastand om, at vidnerne blev underkendt, og sagen blev optaget til doms.

Dommen, der faldt 22. november 1634, er ganske vist temmelig lang, men gaar ikke ind paa alle de fremførte vidner og punkter. I hovedsagen gør den det dog av med de enkelte vidner, og den skal da her refereres i hovedtræk:

Søren Olufsen Følgesvend er en misdæder, hvis ord ikke kan troes, og forøvrigt har Mette Friis inden retten benægtet de hende tillagte ord. Hertil kom den formelle fejl, at Karen Nielsdatter ikke havde faaet varsel om dette vidne. Anne Rasmusdatter og Anne Iversdatter har vidnet »ikke om nogen gerning, men udi tvivl«, og sidstnævnte har endda fragaaet sit vidne og hævdet at have været under tvang, saa de forkastes. Rasmus Jensens første vidnesbyrd er ærligt, men deri vidner han saa lidt som Jørgen Stallesen og Anne Jørgensdatter om nogen gerning. Knud Lassen og hans hustru har kun vidnet om en andens ord, som denne har benægtet, altsaa er dette osse værdiløst. Rasmus Jensens sidste vidne og Anne Rasmusdatter og Anne Andersdatters vidner forklarer om sliig skammelig gerning, »som ikke trolig er dem at

kunne se«, og desuden har disse to kvinder holdt sig borte fra retten, skønt de er set paa landstinget, saa de maa ligeledes forkastes.

Da nu endelig ingen af disse vidnesbyrd er fremført paa fersk fod, men en rum tid efter, at saadan gerning skal være sket, og ingen tidligere har tilkendegivet noget derom, og da Karen aldrig før har været berygtet, og de fleste vidner ikke har vidnet om noget bestemt tidspunkt, ligesom Thomas Christensen har ladet vidnerne erhverve, førend han sigtede Niels Hansens hustru, saa bør vidnerne ingen magt at have, men magtesløse at være.

Hermed gik Karen Nielsdatter frank og fri ud av sagen. Den rummede desuden en fuldstændig oprejsning for Frantz Mortensen, skønt han ikke var part i sagen, og det var saaledes ikke lykkedes fru Kirsten Munk at faa ram paa sin gamle modstander. Det er umuligt paa det bevarede grundlag nu at se, om vi vilde være blevet lige saa sikkert overbevist om Karen Bruns uskyld, som landstinget i sin dom viste sig at være, men gennemgaar man en række landstings-sager, faar man et aldeles overbevisende indtryk av, at landsdommerne var redelige mænd. Fru Kirsten var vel ikke egentlig elsket indenfor sine standsfællers kreds, men gennem disse sager faar man alligevel et billede av, at kunde en onskabsfuld godsejer chikanere og plage sine bønder, saa stod loven alligevel højere end herremanden. Rettens vej var lang og trang, men den var dog fremkommelig. Fuld oprejsning og erstatning for lidt uret fik man vel aldrig dengang saa lidt som nu, men der var lov og ret i landet.

* * *

Allerede inden Karen Nielsdatters sag blev ført, havde Frantz Mortensen og hans hustru været udsat for en ny proces med et for dem lidet heldigt resultat.¹⁾ Mette Olufsdatter var d. 28. juli paa birketinget, hvad enten det nu har været som vidne eller som part i en os iøvrigt ukendt sag, og her sagde hun, at alt, hvad ridefogeden paa Boller sagde om hende for retten, var løgn. Desuden fremsatte hun nogle forblømmede udtalelser om, at en vis Søren Olufsen — formodentlig den tidligere nævnte troldkarl Søren Olufsen Følgesvend — blot sagde, hvad fru Kirsten vilde have sagt om Frantz, og Hendes Naade var vred paa dem. For disse udtalelser lod Thomas Christensen hende tiltale ved Vejle byting d. 7. august og fik hende her dømt til enten at bevise sine udtalelser eller osse staa til ansvar derfor. Noget bevis for en saa almindelig udtalelse lod sig jo ikke føre, og hun blev da dømt for injurier d. 4. september. Frantz forsøgte saa appel til landstinget, idet han benægtede, at hun havde udtalt sig som av fogeden anført, men da dette bevistes ved tingbogen og stokkemændenes vidne, stadfæstede landstinget dommen d. 17. januar 1635. Hermed standser vor viden om Frantz Mortensen. Han stævnedes ganske vist som vidne i den nedenfor omtalte sag, men synes ikke at være mødt.

Helt tiltalende er han ikke, noget rethaverisk og maaske ikke helt saa uskyldig i anklagerne for haardhed mod konen og for usædelighed, som han gerne vilde give det udseende av, og som retten accepterede, men han var en mand med energi og rygrad. Han lod sig ikke gaa paa av sin mægtige og fornemme frue, og han udnyttede klogt de muligheder, der laa i hen-

¹⁾ Viborg landstings dombog 1635 B f. 30.

des slette forhold til kongen. De her udnyttede retsager har dels interesse for eftertiden derigennem, at de kaster et grelt lys over en av vor histories indflydelsesrige, omend utiltalende skikkelser, Kirsten Munk, men de er osse av værdi derigennem, at de viser os, hvor selvstændig en bonde kunde være overfor sit herkab. Den av en senere tid saa ofte beskrevne forkuede bonde hører i overvejende grad Sjælland til og det endda fortrinsvis i en langt senere periode.

* * *

Landstingssagen mod de vidner, der havde udtalt sig saa nedsættende om Karen Nielsdatter, fik imidlertid et efterspil¹⁾). De beskyldninger, som et par av de indstævnedede vidner under sagens førelse havde rettet imod fru Kirsten Munk og hendes foged for at have søgt at paavirke vidnerne, var saa kraftige, at de ikke kunde gaa upaataalt hen, hvis rygterne om dem naaede frem til regeringens øre, og det gjorde de²⁾). Otte Marsvin fik 5. februar 1635 kongebrev om³⁾), at han skulde sende de i det tidligere nævnte vidner Knud Lassen, Anne Rasmusdatter, Anne Andersdatter og Rasmus Jensen, der havde vidnet i den sag mod Frantz Mortensen for lejermaal med hans søsterdatter, tilligemed fogeden paa Boller Thomas Christensen, der havde ført dem som vidner, til Kolding, hvor de »vores videre udi vort cancelli har at forvente«. Desværre foreligger der intet om, hvad der hændte dem, men nogle maane-

¹⁾ ibd. f. 78.

²⁾ Straffen for at vidne falsk var tabet av fingrene og æren, og den, der købte andre til at vidne falsk, skulde straffes paa sit boslod og ikke agtes bedre end det falske vidne. Kgl. forordn. 14. august 1590.

³⁾ Jyske Tegnelser 1634—38. Dette og de følgende kongebreve findes her under de anførte datoer.

der senere, 14. april, udgik der igen brev til Otte Marsvin om fru Kirstens bønder. Han var hendes lovlige værge, og da hun paa denne tid sad fængslet paa Stjernholm, kunde hun jo ikke selv administrere sine godser. Det hedder i kongebrevet, at da kongen har erfaret, at Kirsten Munks bønder forarmes, skønt de sidder paa gode gaarde og før har været formuende og vel ved magt, saa skal Otte Marsvin have flittigt indseende med, at der omgaaes saaledes med dem, at de bliver ved magt, saafremt han ikke senere skal staa til rette for deres daarlige tilstand. Gaar man ud fra, saadan som det av det her meddelte synes at fremgaa, at fru Kirsten selv har deltaget i godsernes drift, saa har man her et nyt vidnesbyrd om, at nogen dygtig godsejer har hun ikke været, og de stadige klager fra bønderne har ikke gjort Christian IV blidere stemt overfor hende.

Medens man ikke kan se noget om, hvorvidt Otte Marsvin fik gjort noget for fru Kirstens bønder, saa havde han, kort før han fik kongebrevet herom, grebet ind overfor de to vidner, der under sagen mod Karen Bruns havde rettet saa kraftige beskyldninger mod fru Kirsten for at have forsøgt at underkøbe dem. Otte Marsvin indstævnedes for Viborg landsting den tidligere nævnte Anne Iversdatter for det vidnesbyrd, som hun d. 22. november 1634 havde avgivet paa landstinget, og som jo blandt andet gik ud paa, at fru Kirsten og hendes foged Thomas Christensen paa Boller havde lovet hende en fæstegaard, hvis hun vilde vidne i fru Kirstens favør, og at de havde besværet hende med fængsel for at faa hende til at makke ret. Dernæst indstævnedes som en i høj grad interesseret part i sagen fogeden og endelig det andet kvindelige vidne fra den forrige sag, Anne Rasmusdatter, Rasmus Hatte-

magers kone, for hendes vidne om, at Kirsten Munk havde budt hende penge for at vidne, at Karen Nielsdatter havde faaet børn med Frantz Mortensen. Thomas Christensen benægtede disse vidnesbyrds rigtighed og paastod, at vidnerne var underkøbt av andre, hvem nævnede han dog ikke. Endelig indstævnedes en række av de i de tidligere sager optrædende personer som vidner. De indstævnte mødte ikke, og landstinget erklærede da i overensstemmelse med Thomas Christensens paastand disse vidnesbyrd for løgnagtige. To uendelige Domme av dette indhold udstedtes 31. januar og 14. februar 1635, og ved den endelige dom av 28. februar stadfæstedes disse domme, og de indstævnedede dømtes at straffes paa deres fingre.

Hvorfor mødte de ikke? Evnede de ikke at komme, eller havde de løjet og mente et forsvar haabløst? Eller havde Kirsten Munk endnu engang grebet ind med voldsomme midler? Vi ved det ikke, det kan ikke ses av akterne. Paa dette punkt er gætningerne ude paa de vildeste vover og vil blandt andet være baseret paa, hvor meget man efter ovenstaaende vil tiltro fru Kirsten. Paa denne tid havde hun iøvrigt faaet andet at tænke paa.

* * *

II.

Fangen.

I foraaret 1635 genoptog Christian IV sin aktion mod fru Kirsten, idet han nu vilde have bund i spørgsmaalet om hendes forhold til hendes formodede elsker, rhingreve Otto Ludvig. Det vil føre for langt at komme ind paa hele denne pinlige sag, saa her skal

kun omtales det, der berører Kirsten Munks ophold paa Boller og Stjernholm. Christian IV lod 2. april 1635 oversekretæren Iver Vind og biskopperne Hans Vandal fra Viborg og Morten Madsen fra Aarhus holde et forhør paa Boller over fru Kirsten. Uanset resultatet av dette var det i forvejen bestemt, at hun skulde holdes i fængsel paa Stjernholm, og samme dag som forhøret blev holdt, maatte hun drage dertil. Inden avrejsen bad hun forhørskommissionen gaa i forbøn for hende hos kongen. Medens hun var borte, fik Otte Marsvin og tre andre adelsmænd 7. maj ordre til at begive sig til Boller og registrere løsøret og til hos fru Kirsten at erfare, hvad hun eventuelt havde flyttet andetsteds hen. Formodentlig har kongen villet sikre hendes og sine børn mod, at hun forødte sit gods, og først længe efter at hun var kommet hjem igen til Boller, fik Otte Marsvin 18. december besked paa at udlevere hende det løsøre, hun daglig kunde faa brug for. Derimod fik hun først udleveret sine klenodier det følgende aar, og saa skulde Otte Marsvin og Jørgen Urne endda ifølge brev av 18. april 1636 sørge for, at intet derav formindskedes.

Om fru Kirstens arrest paa Stjernholm, det tidligere St. Hans Kloster ved Horsens, giver lensregnskaberne nogle oplysninger¹⁾. Den i det tidligere nævnte Tønne Friis til Hesselager sad her som lensmand fra 1627 til sin død i 1642, og han kom nu en tid til at optræde som en slags fangevogter. Det lensregnskab, der gaar fra 1. maj 1634 til samme dag 1635 indeholder intet direkte om fru Kirstens ophold paa Stjernholm,

¹⁾ Stjernholm lensregnskab 1634—36. Udgiftsposterne findes i selve regnskabet, og som bilag til regnskabet for 1635/36 ligger den liste over Kirsten Munks gæster, der her er benyttet.

men av det følgende aars regnskab kan man se, at hun kom til gaarden d. 2. april 1635. Lensmanden havde da sørget for, at der blev »forfærdiget et andet kammer her paa slottet, hvor fru Kirsten har sit værelse udi«. Snedkeren, glarmesteren og mureren fik travlt med at lave stuen i stand, »mens der var bud efter fru Kirsten«, og Peder Klejnsmed fra Horsens satte jærntraller for de tre vinduer i gemakket og anbragte en laas med »nøglehjul paa begge sider« udenpaa kammerets dør. Kammeret laa i det hus, der var over den gamle port paa Stjernholm. Tønne Friis havde saaledes sørget for, at fru Kirsten hverken kunde stikke av gennem dør eller vinduer, og da gaarden iøvrigt var temmelig forfalden, var det absolut nødvendigt at gøre noget for at bringe stuen i brugbar stand; ganske vist ofredes der kun 1 rdl. 6 sk. paa at gøre kammeret beboeligt og 6 rdl. paa jærnstænger og laasetøj, saa Tønne Friis har nok lagt større vægt paa sikkerheden end paa hyggen.

Medens fru Kirsten sad fanget, fik Tønne Friis brev fra kongen av 13. maj, om at han hemmeligt skulde henvende sig til kromanden i Bredal, der ligger paa vejen fra Boller til Vejle, og der forfare, hvornaar og hvor tit fru Kirsten havde været hos ham og der talt med en mand, som havde smukke og gode klæder indenfor nogle gemene klæder. Desværre ved vi intet om, hvad Tønne Friis der fik at vide, eller hvem Christian IV hentyder til, men maaske staar dette i forbindelse med den indskrænkning i antallet av gæster hos Kirsten Munk, som vil fremgaa av det følgende.

Kirsten Munks ophold paa Stjernholm kom til at strække sig over næsten fire maaneder. Kongen meddelte i et brev av 15. juli Tønne Friis, at han havde givet fru Kirsten lov til at begive sig til Boller og for-

blive der, men først d. 21. juli forlod hun Stjernholm, formentlig fordi brevet ikke var naaet frem før.

Kirsten Munks fængsling hænger som sagt nok sammen med den ved forhøret betegnede skarpere kurs i Christian IV's holdning overfor hende, men vi ved intet om følgerne av fængselsopholdet eller om grunden til dets ophør. Derimod kan man ud av lensregnskabets læse noget om hendes daglige liv paa Stjernholm. Der er ikke opført noget privat tyende for hende, men da hun ellers nød mange fordele i retning av god forplejning og hyppige besøg, har man sikkert ikke ladet en saa fornem dame være uden personlig opvartning. Desuden viser de store mængder av madvarer, som hun og hendes gæster anføres at have spist, at hun maa have haft sin egen husholdning, som har talt flere personer. I hvert fald led hun ingen nød. Hendes skytte paa Boller leverede 5 harer, 4 duer, 4 ænder, 2 gedder, 113 karusser og 5 brasen, ligesom han medførte 3 tønner øl fra hendes egen gaard, men desuden leverede Stjernholm til hendes husholdning 3 td. sigtemel, 3 td. malt til ølbrygning, 1 td. havre til gryn, 5 fj. smør, 32 lam og 50 høns, og endvidere indkøbtes der madvarer til et samlet beløb paa 121 rdl. 3 mark og 1 skilling! Der var mange lækre ting imellem, som svesker, mandler, oliven, korender, figen, risengryn og limoner og krydderier som annis, ingefær og saffran. Foruden øllet fik hun osse godt med vin, idet borgmesteren i Horsens leverede en halv ame rhinskvin, to amer fransk vin og 11 kander vin-eddike.

Fru Kirsten fik nu en del besøg, saa hun har ikke levet isoleret. Navnlig i de første par maaneder var folk flinke til at se til hende, idet hun til og med d. 29. maj havde mindst een gæst hver dag. Nogle kom

til middag, andre til aften, og et par gange hedder det om en gæst, at hun blev »al dagen«. Men pludselig tynder det ud. I tiden indtil 29. maj havde hun haft over hundrede besøg, men under resten av sit ophold paa Stjernholm fik hun kun gæster 18 gange. Fem personer besøgte hende og derav var den ene sognepræsten, der var der hele ti gange. Grunden hertil kan ikke ses, men det kan jo være, at lensmanden gjorde hendes fængselsophold strængere. Det er nu synd at sige, at hun blev overrendt av sin nærmeste familie, idet kun hendes lovlige værge Otte Marsvin var hos hende — 19. maj og 28. juni — og han var endda den eneste adelsmand, hun modtog. Derimod fik hun besøg av en række adelige damer: fru Anne Vind¹⁾, fru Olive Lykke²⁾, fru Maren Bülow³⁾ — 3 gange —, fru Birgitte Ulfeld⁴⁾, en jomfru Karen og to unavngivne jomfruer, men hyppigst besøgte hun av sine to kusiner, søstrene Helvig og Ellen Arenfeld⁵⁾, der kom henholdsvis 5 og 11 gange. Helvig Arenfeld havde aaret før købt det nærliggende Rugballegaard, og her har hun og søsteren for-

¹⁾ Fru Anne Jacobsdatter Vind (1587—1683) g. m. Thomas Kaas til Ørndrup.

²⁾ Fru Olive Christoffersdatter Lykke, død 1653. Var enke efter Iver Juel til Gessingholm.

³⁾ Hun har hverken kunnet findes i stamtavlerne over slægten eller i Düring Rosenkrantz's samlinger i rigsarkivet, heller ikke i Kanc. Brevb., Kronens Skøder, Chr. IV's breve, Gjellerup og Bricka: Den danske Adel, Trap, Bibliotheca Danica eller Birket Smiths ovf. nævnte bog.

⁴⁾ Fru Birgitte Jacobsdatter Ulfeld (1614—64), g. m. Otte Krafse til Egholm, søster til Corfitz Ulfeld, med hvem Kirsten Munks datter Leonora Christine da var trolovet. Deres bryllup holdtes 9. oktober 1636.

⁵⁾ De var søstre til den tidligere nævnte Axel Arenfeld og børn av Hans Arenfeld og Anne Jørgensdatter Marsvin, Kirsten Munks moster. Helvig Arenfeld, født 1596, blev senere g. m. Mandrup Abildgaard til Skodborg, Ellen var født 1601 og blev g. m. Jørgen Juul til Aggerbøl.

modentlig boet, men i hvert fald Ellen Arenfelds besøg strakte sig flere gange over nogle dage, saa hun har rimeligvis boet paa Stjernholm under besøgene. Andre standspersoner var »bispens kvinde af Aarhus«¹⁾ og sognepræsten i Horsens hr. Gjord Pedersen²⁾. Præsten var langt den hyppigste gæst med ikke mindre end 35 besøg. I den første tid kom han til middag hver eneste dag, og da praktisk talt alle andre mennesker havde standset deres besøg, maaske av egen fri vilje, maaske efter lensmandens bestemmelse, saa blev hr. Gjord ved med at komme ud paa Stjernholm en gang eller to om ugen. Maaske kan hans hyppige besøg skyldes, at fru Kirsten i sit fangenskab har følt trang til at søge kirkens trøst, men vort kendskab til hendes karakter gør det lidet sandsynligt. Meget ofte fik fru Kirsten besøg av nogle borgerlige kvinder, formodentlig alle fra Horsens, hvortil jo Stjernholm stødte op. Om Maren Andersens og Maren Andersdatter er een eller to personer, kan ikke ses; det første navn optræder 10, det sidste 3 gange i gæstelisten, men iøvrigt kan intet andet end navnet oplyses, og det forsvinder helt i den sidste periode av fangenskabets. Derimod kan man identificere to andre borgerkoner Anne Svanes og Anne Ernsts³⁾. Anne

¹⁾ Kirsten Johansdatter, død 1672, senere tiltalt for trolddom og usædelighed, men frifundet. Hendes mand synes som nævnt at have staaet Kirsten Munk nær. Om hende se Christian IV's egenhændige breve bd. 5 s. 405.

²⁾ Var vistnok kapellan i Horsens, før han, senest 1623, blev sognepræst der. Han optraadte engang som voldgiftsmand sammen med borgmestre og raad, men laa i 1641 i en langvarig strid med sin kapellan Peder Madsen, hvem han beskyldte for at have brugt injurier om sin foresatte. Om ham se Viborg landstings dombog 1624 B f. 114, 1638 B f. 15, og 1641 B f. 449 b og 470. Herredagsdombog nr. 50 f. 254.

³⁾ Hauch-Fausbøll og Hiort Lorentzen: Patriciske Slægter III s. 246 f. O. Fabricius: Horsens Kjøbstads Beskrivelse og Historie s. 193, 196.

Svane (død 1637) var datter av historikeren Hans Svaning og havde været gift med den 1615 avdøde raadmand i Horsens Hans Olufsen Riber. Deres børn, hvorimellem var den senere biskop Hans Svane, tog alle navn efter deres moders slægt. Anne Svane besøgte 13 gange Kirsten Munk, men en langt hyppigere gæst — 22 besøg — var hendes datter Anne (1596—1660). Hun var senest 1614 blevet gift med borgmester og tolder i Horsens, kongelig renteskriver Ernst Ernstsens von Baden, død 1656. Maaske har de to borgerkoner følt sig bæret ved den fine omgang, men da de begge kommer der osse i den kritiske tid efter 1. juni, og da Anne Ernsts ikke blot kommer meget tit paa Stjernholm, men d. 18. juni er den sidste gæst inden løsladelsen, fristes man til at tro paa et mere personligt forhold mellem dem og fru Kirsten.

Da listen over gæsterne ikke blot indeholder disses navne, men osse oplysninger om, hvilke maaltider de har faaet paa Stjernholm, er den sikkert kun at betragte som et regnskabsbilag, selv om man ellers godt kunde tænke sig, at Christian IV var interesseret i at faa at vide, hvem der gæstede fru Kirsten. Iøvrigt oplyser lensregnskaberne intet om Kirsten Munks ophold, og i bilagene findes ingen breve fra hende eller kongen, der kunde kaste lys over hendes fængselstid, end ikke en løsladelsesordre ses at være udstedt.

Efter løsladelsen vendte fru Kirsten tilbage til Boller, hvor hun opholdt sig næsten hele resten av sit liv, men fra denne periode indeholder de her benyttede kilder intet nyt om hende. Baade 1637 og 1646 fik hun paany husarrest paa Boller, men efter Christian IV's død skaffede hendes mægtige svigersønner hende en

kortvarig oprejsning, der efter deres fald 1651 fulgtes av en ny række ubehageligheder fra Frederik III's side. I sine sidste leveaar laa hun i stadig strid med sine børn og svigerbørn, der søgte at presse penge ud av hende. Det synes dog at være lykkedes hende at anvende nogen kapital paa anden maade, idet hun oprettede et hospital for sex lemmer ved Ut. Derimod synes efterretningerne om, at hun skal have skænket penge til latinskolerne i Horsens og Odense at være mere tvivlsomme eller osse kun at have drejet sig om mindre beløb, idet listerne over disse skolers legater ikke indeholder hendes navn¹⁾.

Kirsten Munk døde paa Boller d. 19. april 1658, men vistnok paa grund av krigsforholdene blev hun først begravet d. 23. juli. Det skete fra domkirken i Odense, og da Fyns biskop Lauritz Jacobsen Hindsholm havde nægtet at holde ligtaalen, blev dette besørget av fru Kirstens sognepræst hr. Christen Pedersen Sommer. Den er i tidens sædvanlige svulmende og blomstrende stil, men et par steder i den vil dog nok falde læseren av ovenstaaende en smule for brystet. Det hedder blandt andet: ». . . Hendes tjenestefolk var hun en meget god husbond, forfremmede dem gerne og lønnede intet ilde, de som hende vel havde tjent, saa deres modige taarer noksom udviser, hvad de udi denne salige grevinde har mistet . . . Hendes bønder var hun en god forsvar, brugte ingen haardhed mod dem, uden hun højt var nødt dertil,

¹⁾ Marius Hansen: Fangen paa Boller. Vejle Amts Aarbøger 1932. Her findes henvisninger til de trykte akter og ældre fremstillinger, men intet om den her behandlede periode. — Horsens Skoleprogram 1848. — Odense Skoleprogram 1850. — Der findes heller ikke noget legat med Kirsten Munks navn i A. Damgaards avhandling: Forsvundne Legater i Odense. Fyenske Samlinger IV s. 185.

saa at man hos dem alle ser en stor bedrøvelse for hendes afgang¹⁾).

Hvis Frantz Mortensen, Mette Olufsdatter og Karen Bruns har levet paa dette tidspunkt, har de næppe vist alt for stor bedrøvelse, ligesaa lidt som de bønder, der efter Christian IV's udtalelse var blevet forarmet paa fru Kirstens Godser.

¹⁾ O. Bang: Samling af adskillige nyttige Materier III. s. 330.
— N. danske Magazin V. s. 78. Chr. Sommer blev senest 1641 præst i Tyrsted og Ut. Viborg landstings dombog 1642 B. f. 146.
